

Μορφολογική ανάλυση

Μάθημα 14

Δομή του μαθήματος

- Μορφολογία των ονομάτων
- Μορφολογία των ρημάτων
- Μορφολογία των μετοχών

Μορφολογία των ονομάτων

---

1. Κλίση
2. Παραγωγή

Παραδείγματα κλίσης

Τρικατάληκτο

- καιρ-ός
- καιρ-ού
- καιρ-ό

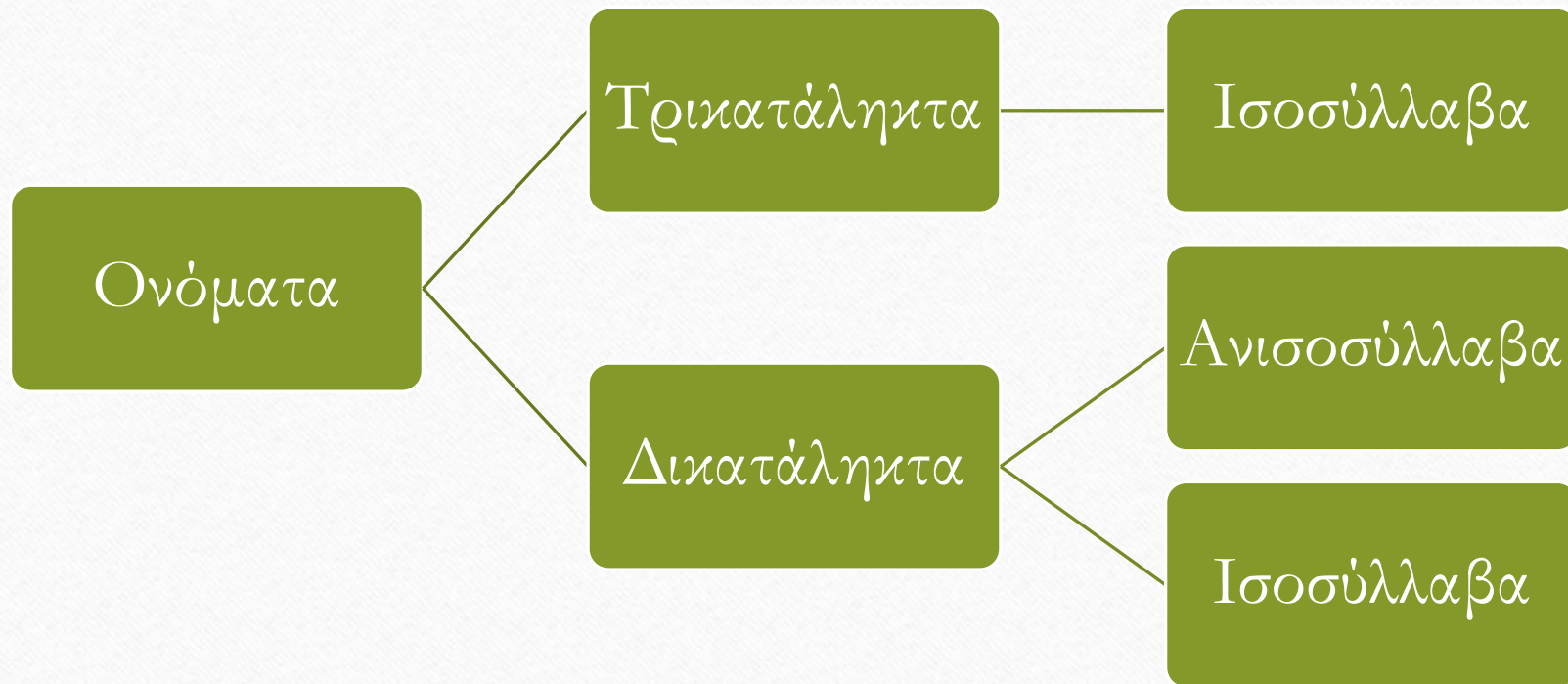
Δικατάληκτο Ισοσύλλαβο

- καυγ-άς
- καυγ-ά
- καυγ-ά

Δικατάληκτο Ανισοσύλλαβο

- στόμ-α
- στόμ-ατος
- στόμα-α

Τυπολογία ονομάτων στα ΝΕ

Πίνακας κλιτικών επιθημάτων (ονόματα)

{+ονομ.} {+ενικ.}	{+γεν.} {+ενικ.}	{+αιτ.} {+ενικ.}	{+ονομ.} {+πληθ.}	{+γεν.} {+πληθ.}	{+αιτ.} {+πληθ.}
φίλ-ος	φίλ-ου	φίλ-ο	φίλ-οι	φίλ-ων	φίλ-ους
κανόν-ας	κανόν-α	κανόν-α	κανόν-ες	κανόν-ων	κανόν-ες
καθηγητ-ής	καθηγητ-ή καθηγητ-ού	καθηγητ-ή	καθηγητ-ές	καθηγητ-ών	καθηγητ-ές
σελίδ-α	σελίδ-ας	σελίδ-α	σελίδ-ες	σελίδ-ων	σελίδ-ες
πηγ-ή	πηγ-ής	πηγ-ή	πηγ-ες	πηγ-ών	πηγ-ες
λάθ-ος	λάθ-ους	λάθ-ος	λάθ-η	λαθ-ών	λάθ-η
ψωμ-ί	ψωμ-ιού	ψωμ-ί	ψωμ-ιά	ψωμ-ιών	ψωμ-ιά
καναπ-ές	καναπ-έ	καναπ-έ	καναπ-έδες	καναπ-έδων	καναπ-έδες
αλεπ-ού	αλεπ-ούς	αλεπού	αλεπού-δες	αλεπού-δων	αλεπού-δες

Εναλλακτικές περιγραφές

- Προτείνεται και η ανάλυση των ονομάτων με «μηδενικό» μόρφημα
φίλο-ς, φίλο-∅
γυναίκα-∅, γυναίκα-ς
- Η ανάλυση αυτή, αν και έχει το πλεονέκτημα της οικονομίας, δεν εξηγεί επαρκώς όλους τους τύπους (π.χ. φίλων, φιλικός)

Κλαίρης, Χ. & Μπαμπινιώτης, Γ. (2011). *Γραμματική της Νέας Ελληνικής Δομολειτουργική – Επικοινωνιακή*. Κέντρο Λεξικολογίας.

Μορφοφωνολογικά φαινόμενα στην κλίση

- Στις περισσότερες λέξεις επενεργούν, εκτός από μορφολογικά φαινόμενα, και φωνολογικές διεργασίες που δυσκολεύουν την περιγραφή.
- Για παράδειγμα στη λέξη [sapuŋa] δεν είναι σαφές σε ποιο μόρφημα ανήκει ο φθόγγος [ɲ] («σαπουν-ια» ή «σαπούνι-α»);).
- Επίσης, δημιουργούν δυσκολίες στην περιγραφή οι πολλοί φωνολογικοί τρόποι πραγμάτωσης των καταλήξεων (π.χ. τακού**νια**, καλά**θια**, παι**διά**, μπουκα**λια**)

Προβλήματα στην περιγραφή των ανισοσυλλάβων

- Πολλά ανισοσύλλαβα προέκυψαν μέσω μιας διαδικασίας με δύο βήματα: (α) σίγαση του ληκτικού φωνήεντος του λεξικού μορφήματος και (β) επανανάλυση.

alepu_s-Ø → alepu

alepuδ-on → alep-uδon

- Αυτό εξηγεί και την εμφάνιση του ληκτικού φωνήεντος σε παράγωγες λέξεις

alepuδ-aci

Επανανάλυση

Η επανανάλυση είναι διαδικασία μέσα από την οποία αλλάζει η μορφολογική δομή μιας λέξης σε βάθος χρόνου.

εξ-έ-πεσε > ε-ξέ-πεσε > ξέ-πεσε

στόματ-ος > στόμ-ατος

Παραγωγή

- Ανάμεσα από το λεξικό μόρφημα και το κλιτικό επίθημα, μπορεί να επεντεθεί ένα ή περισσότερα παραγωγικά μορφήματα που προσθέτουν σημασίες.
- Τέτοιες είναι ο υποκορισμός, η μεγέθυνση, το βιολογικό φύλο και άλλα.

καροτσ-**άν**-ι

ομαδ-**ά**ρ-α

αρχόντ-**ισ**-α

Προσοχή

- Είναι χρήσιμο να κάνουμε διάκριση μορφολογικών στοιχείων που δείχνουν ενεργές διαδικασίες και αυτών που δείχνουν μόνο ετυμολογική πληροφορία.

- μολυβ-άν-ι (ένα μολύβι με μέγεθος μικρότερο του κανονικού)

Όμως

- τασάν-ι (σταχτοδοχείο, όχι μικρό τάσι)
  - γιουβαρλάν-ι (δεν είναι ένα μικρό *γιουβάρλι)
  - τσαρδάν-ι (προέρχεται από το τουρκικό çârdâk «εξοχικό κατάλυμα», ενώ η λέξη «τσαρδί» είναι μεταγενέστερη και προκύπτει μέσω επανανάλυσης)

Μορφολογία του ρήματος

---

1. Παραγωγή και κλίση
2. Χρονικές βαθμίδες
3. Ποιον ενέργειας
4. Εγκλίσεις (;) και τροπικότητα

Το θέμα του ρήματος

- Στον πυρήνα του ρήματος βρίσκεται ένα λεξικό μόρφημα, το θέμα.

[gra?]

- Το θέμα μπορεί να πραγματωθεί με πολλούς τρόπους (αλλόμορφα), ανάλογα με το φωνολογικό περιβάλλον.

[graf-o]

[grap-s-o]

- Κάποια αλλόμορφα είναι ανώμαλα, αλλά δεν τα κρίνουμε γιατί κανείς δεν είναι τέλειος.

[tro-γame]

[fa-γame]

Παραγωγή

- Εκτός από το λεξικό μόρφημα, το ρήμα μπορεί να περιλαμβάνει και κάποιο παραγωγικό μόρφημα που δίνει ρηματική σημασία.

μαγειρ-*εύ*-ω, ταξιδ-*εύ*-ω

μεγαλ-*ών*-ω, διορθ-*ών*-ω

ομορφ-*αίν*-ω, μικρ-*αίν*-ω, εμβαθ-*ύν*-ω,

εμφαν-*ίζ*-ω, σκουπ-*ίζ*-ω

Κλίση

- Στο θέμα του ρήματος προστίθεται η κατάληξη, που είναι αμάλγαμα τεσσάρων μορφημάτων:
  - φωνή
  - αριθμός,
  - πρόσωπο και
  - χρονική βαθμίδα.

Χρονική βαθμίδα

- Στη μορφολογία υπάρχουν δύο χρονικές βαθμίδες:
 $\{+παρελθόν\}$, $\{-παρελθόν\}$
- Αυτές αντιστοιχούν στις φαινομενολογικές κατηγορίες «παρελθόν» και «παρόν». Η κατηγορία «μέλλον» εκφράζεται περιφραστικά.
- Η χρονική βαθμίδα $\{+παρελθόν\}$ πραγματώνεται :
  - ✓ με ειδικές καταλήξεις
  - ✓ με αναβιβασμό του τόνου στην προπαραλήγουσα
  - ✓ με παραγωγικό μόρφημα

Ρηματικές καταλήξεις (α' συζυγία)

- Παρελθόν

- μαγίρέν-o
- μαγίρέν-is
- μαγίρέν-i
- μαγίρέν-ume
- μαγίρέν-ete
- μαγίρέν-un
- μαγίρέν-une

+ Παρελθόν

- μαγίρεν-a
- μαγίρεν-es
- μαγίρεν-e
- μαγίρέν-ame
- μαγίρέν-ate
- μαγίρέν-an
- μαγίρεν-ane

Ρηματικές καταλήξεις (β' συζυγία/1^η τάξη)

- Παρελθόν

- αγαρ-ao / -o
- αγαρ-as
- αγαρ-ai / -a
- αγαρ-ame/ -ume
- αγαρ-ate
- αγαρ-an / -un
- mayirén-ane / -une

+ Παρελθόν

- αγαρ-αγ-a / -us-a
- αγαρ-αγ-es / -us-es
- αγαρ-αγ-e / -us-e
- αγαρ-αγ-ame / -us-ame
- αγαρ-αγ-ate / -us-ate
- αγαρ-αγ-an / -us-an
- αγαρ-αγ-ane / -us-ane

Ρηματικές καταλήξεις (β' συζυγία/2^η τάξη)

- Παρελθόν

- teor-o
- teor-is
- teor-i
- teor-ume
- teor-ite
- teor-un
- teor-une

+ Παρελθόν

- teor -us-a
- teor -us-es
- teor -us-e
- teor -us-ame
- teor -us-ate
- teor -us-an
- teor -us-ane

Μορφοφωνολογικά φαινόμενα

- Για να διευκολυνθεί ο αναβιβασμός του τόνου στην προπαραλήγουσα, τα δισύλλαβα ρήματα αναπτύσσουν μια βοηθητική συλλαβή.

έ-παιζα, έ-παιζαν (αλλά παίζανε)

- Το φαινόμενο αυτό δεν πρέπει να συγχέεται με την αύξηση στα αρχαία ελληνικά, παρότι τις επιφανειακές ομοιότητες.

Ποιον ενέργειας

- Επιπρόσθετα, στο ρήμα μπορεί να προστεθεί ένα μόρφημα που δείχνει το ποιον ενέργειας, αν δηλαδή μια πράξη είναι **στιγμιαία**, **διαρκής** ή **ολοκληρωμένη**.
- Το ποιον ενέργειας μπορεί να είναι:
  - Τέλειο ή ατελές: *χνise, εχνisa*, αλλά *χνino, εχνina*
  - Συντελεσμένο ή μη συντελεσμένο: *εχο χνisi* αλλά *χνino*

Το τέλειο ποιον ενέργειας

- Το τέλειο ποιον ενέργειας εκφράζεται μορφολογικά με το παραγωγικό μόρφημα [s]

aku-s-o

- Συχνά, η επένθεση του μορφήματος αυτού δημιουργεί φωνολογικές αλλαγές στο θέμα:

aniγ-o

anik-s-o

Απολιθωματικοί τύποι

- Πολλοί τύποι που έχουν κληρονομηθεί από παλαιότερες φάσεις της γλώσσας έχουν διατηρήσει εξωτερικά τα μορφολογικά τους γνωρίσματα:

metatiθeme

- Τα στοιχεία αυτά μπορούν να θεωρηθούν ότι ενσωματώνονται στο θέμα, και δεν αποτελούν ενεργά μορφήματα.

Η έγκλιση

- Στα αρχαία ελληνικά, η τροπικότητα δηλωνόταν με εγκλίσεις – μορφολογικά τροποποιημένους τύπους του ρήματος (π.χ. λύοιμι).
- Το νεοελληνικό ρήμα δεν έχει εγκλίσεις με την αυστηρή έννοια του όρου. Όταν αναφερόμαστε σε «έγκλιση», αυτό γίνεται καταχρηστικά και για ιστορικούς λόγους.
- Η πρακτική αυτή οδηγεί σε περιγραφικά αδιέξοδα. Για παράδειγμα, δεν είναι σαφές πώς θα περιγράψουμε τον τύπο «να έλυνα» (δεν υπάρχει υποτακτική παρατατικού και εξάλλου οι εγκλιτικοί τύποι δεν έπαιρναν αύξηση). Επίσης, ο οριστικός τύπος «θα λύσω» μοιάζει περισσότερο με την «υποτακτική» (;) «να λύσω» παρά με την οριστική «λύνω».

Η τροπιότητα

- Στα νέα ελληνικά η τροπιότητα δηλώνεται με δείκτες που τροποποιούν το νόημα:
  1. Ας διαβάσω, να δω τι θα καταλάβεις. (παραχώρηση)
  2. Ας διάβασε! Το γραπτό, πάντως, έχει λάθη. (υποχώρηση)
  3. Πρέπει να διαβάσω. (υποτακτική)
  4. Να διάβασε τίποτα ή έπαιζε όλο το βράδυ playstation; (απορία)
  5. Θα διαβάσω από Δευτέρα. (πρόθεση)
  6. Λογικά θα διάβασε, αφού έχει καλό βαθμό. (εικασία)

Συνοψίζοντας

	- Τροπικότητα		+ Τροπικότητα						
Χρον. Βαθμίδα	- Παρελθόν	+ Παρελθόν	- Παρελθόν			+ Παρελθόν			
Ποιον ενέργειας			Μελλοντική	Υποτακτική	Παραχωρητική	Δυννητική	Απορηματική	Υποχωρητική	Προσταγή
Ατελής	οδηγεί	οδηγούσε	θα οδηγεί	να οδηγεί	ας οδηγεί	θα οδηγούσε	να οδηγούσε	ας οδηγούσε	οδήγα
Τέλειο		οδήγησε	θα οδηγήσει	να οδηγήσει	ας οδηγήσει	θα οδήγησε	να οδήγησε	ας οδήγησε	οδήγησε
Συντελεσμένο	έχει οδηγήσει	είχε οδηγήσει	θα έχει οδηγήσει	να έχει οδηγήσει	ας έχει οδηγήσει	θα είχε οδηγήσει	να είχε οδηγήσει	ας είχε οδηγήσει	

Η μετοχή

---

1. Ενεργητική φωνή
2. Παθητική φωνή

Είδη μετοχών

- Η μετοχή είναι ένας κλιτός ρηματικός τύπος που έχει χαρακτηριστικά τόσο του ονόματος όσο και του ρήματος
- Για ιστορικούς λόγους, κάποιες γραμματικές αναφέρουν ότι τα νέα ελληνικά έχουν μετοχές ενεργητικής και παθητικής φωνής
κουρδίζοντας, κουρδισμένος,-η,-ο
- Η περιγραφή αυτή είναι καταχρηστική και αποτέλεσμα της προβολής στα ν.ε. αρχαιοελληνικών κανόνων.
- Η «μετοχή» ενεργητικής φωνής δεν είναι κλιτή, και λειτουργεί όπως το γερούνδιο σε άλλες γλώσσες. Η «μετοχή» παθητικής φωνής είναι συνήθως απλά ένα ρηματικό επίθετο (π.χ. «η αγαπημένη μου σοκολάτα», «καμένο ανέκδοτο»).

Μορφολογική ανάλυση «μετοχής» ενεργητικής φωνής

- Ο τύπος αυτός σχηματίζεται με την προσθήκη ενός παραγωγικού μορφήματος στο θέμα του ρήματος.

διαβάζ-οντας

- Το μόρφημα [ondas]/[odas] είναι ενιαίο. Αυτό σημαίνει πως δεν χωρίζεται σε παραγωγικό και κλιτικό μέρος.

Λόγιες ανασύρσεις

- Ορισμένοι / ες χρησιμοποιούν στο λόγο τους ενεργητικές μετοχές από τα αρχαία ελληνικά, που ήταν κλιτές.
- Η χρήση αυτή προβάλλεται ενίοτε ως ορθότερη, από γλωσσολογική αμάθεια και καθαρολογικό ζήλο. Ωστόσο πρόκειται για απολιθωματικές χρήσεις που δεν εντάσσονται στο μορφολογικό σύστημα της νέας ελληνικής.

Όντας βέβαιη για τη γνώμη μου, δεν έκανα πίσω.

~~Όντας~~ Ούσα βέβαιη για τη γνώμη μου, δεν έκανα πίσω. (καθαρολογική διόρθωση)

*Ων βέβαιος για τη γνώμη μου, δεν έκανα πίσω.

*Νιώθουσα βέβαιη για τη γνώμη μου, δεν έκανα πίσω.

- Οι χρήσεις αυτές αποτελούν εσωτερικά δάνεια από παλαιότερες περιόδους, και λειτουργούν όπως ακριβώς τα εξωτερικά δάνεια από άλλες γλώσσες.

Μορφολογική ανάλυση «μετοχής» παθητικής φωνής

- Ο τύπος αυτός σχηματίζεται με την προσθήκη στο θέμα του ρήματος, ενός **παραγωγικού μορφήματος** και, μετά, ενός **κλιτικού επιθήματος**.

nistay-men-os

- Η προσθήκη του παραγωγικού μορφήματος προξενεί συχνά μορφοφωνολογικές αλλαγές στο θέμα:

diavas-men-es → *diavazmenes*